

DOSSIER: De NW EURandstad - deel 1

De ruimtelijke consequenties van klimaatverandering en *Energiewende*

*De NW EURandstad, de interstedelijke configuratie binnen stedenvierhoek tussen Parijs, Londen, Amsterdam en Frankfurt zal mondiaal gezien zeker niet het minst te kampen krijgen met de gevolgen van de klimaatverandering. In deze waterrijke en maritiem gerichte megapool zullen zeespiegelstijging en sterkere fluctuaties in de afvoer van rivierwater zeker hun tol eisen. Niet alleen in de delta van Rijn, Maas en Schelde maar ook verder stroomopwaarts. En óók als de temperatuurstijging beperkt blijft tot 2 graden Celsius (de streefgrens bij de beperking van de CO2-uitstoot), zo is weer scherp naar voren gekomen uit onderzoeken die aan de vooravond van de klimaatop in Parijs bekend werden. Bijzondere aandacht verdient in dit verband een onderzoek van het Amerikaanse onderzoeksinstituut **Climate Central** getiteld **Surging Seas** waarin een **Risk Zone Map** [1] waarop de gevolgen van zeespiegelstijgingen in beeld gebracht zijn. Aan dit onderzoek en bijbehorende cartografische weergave werd ook in de NW EURandstad de nodige aandacht besteed, waaronder ook in het Vlaamse Dagblad **De Morgen** [2], maar opvallend genoeg niet of nauwelijks in de Nederlandse media. Een soortgelijk differentieel patroon in de media-aandacht tekende zich ook al eerder (winter 2015) af bij de presentatie van een eerder onderzoeksrapport, dit maal van de VN, namelijk de **World Risk Index**, onderdeel van de **World Risk Report 2014** [3]. Deze kwam onder de aandacht naar aanleiding van de cycloon die in die tijd over de Vanuatu-eilanden in zuidelijke Pacific had geraasd. **Le Monde** [4] besteedde er toen zeer prominent en uitgebreid aandacht aan. Uit genoemde risico index kwam naar voren dat Nederland op de top-15 van de door de klimaatwijziging meest bedreigde regio's ter wereld prijkte. Ook toen in Nederland nauwelijks aandacht daarvoor. Het lijkt er op dat Nederland de ernst van zijn eigen 'klimaatwaterstaat' nog steeds probeert te verdringen gezien het feit dat we hier nog immer niet in staat zijn de vergankelijkheid van ons 'manmade Holland' zelfs geen nanoseconde aan de orde te stellen. Om echter in de toekomst wel open te kunnen staan voor serieuze prognoses als bovenstaande zullen we de eigen bakens moeten willen verzetten en daarbij de samenwerking moeten willen zoeken met andere partners binnen de NW EURandstad. En dan niet alleen op het gebied van het water, maar ook van de Energiewende - en op dat vlak lopen we op het aanslibsel van de Franse en Duitse rivieren nog veel verder achter.....*

=Verdergaande scenario's voor een waterrijke megapool

Een Nederland dat de vergankelijkheid van ons 'manmade Holland' zelfs geen nanoseconde aan de orde te durven stellen. Is het echt zo erg met ons gesteld? Het hedendaagse Nederland wil toch juist

intelligent meebewegen met het water, met daarbij immer in het achterhoofd 'de klimaatproblematiek', zo heet het? Maar schijn bedriegt hier. Natuurlijk, de hedendaagse waterstaatsingenieur wil al wel wat meer 'meebewegen met het water' dan vroeger, maar het klassiek moderne uitgangspunt van het koste wat kost beheersen van de natuur blijft daarbij bijna altijd recht overeind staan. Tegen de achtergrond van wat er in deze eeuw komen gaat moet er iets grondig veranderen in die houding. In de omgang met de natuur moet het toekomstige handelingsrepertoire fundamenteel uitgebreid worden. Naast de strategie van de aanval en de overheersing uit het klassiek moderne tijdperk moet er vooral veel meer ruimte komen voor de terugtocht en voor de stap opzij die we kennen uit de waterstaat van de vroegmoderne periode, dit inclusief de nodige op een verder liggende toekomst anticiperende stappen die het nu al verdienen om gezet te worden, zoals bijvoorbeeld om te beginnen in de vorm van het reserveren van zones waar gezien toekomstige risico's op overstroming nu al niet meer gebouwd mag worden. Dit met het oog op misschien wel veel verdergaande toekomstscenario's waarbij nog echt veel meer ruimte gegeven moet worden aan een verder doorgroeiende dynamiek van het water. Wie de *Risk Zone Map* van *Surgin Seas* bekijkt, ontdekt dat al bij een 'verantwoorde' temperatuurstijging van niet meer dan 2 graden op termijn veel meer land moet worden geofferd, niet alleen in grote delen van Nederland, maar ook in Vlaanderen: niet alleen in de kustreek, maar ook rond Brugge, Gent en Antwerpen tot en met Dendermonde en Mechelen aan toe. En zelfs in en om Brussel zouden in de verdere toekomst honderdduizenden in de problemen kunnen komen....

De waterproblemen blijven niet beperkt tot de steeds verder opschuivende 'drooglijn' tussen zee en land, maar ook verder landinwaarts waar door de sterkere fluctuaties in de afvoer van hemel- en rivierwater een heel andere waterinrichting geboden is in de stroomgebieden van Rijn, Maas, Schelde, Seine en Thames. Een ander vergt ook in de bovenloop van deze rivieren veel meer ruimte voor de rivier en maatregelen om het waterbufferend vermogen van het landschap te vergroten. Daar hoort ook een grensoverschrijdende aanpak bij, iets dat nu nog ver te zoeken is. Misschien zou wel in de eerste plaats op watergebied moeten beginnen met een verdergaande grensoverschrijdende samenwerking en onderlinge afstemming van het beleid binnen de NW EURandstad. Op watergebied en tegelijk op het front van de *Energiewende*, de tweede notoir zwakke stee in deze contreien.

=Energiewende onder druk door taai nationalisme

Zo hoog ontwikkeld de NE EURandstad is op infrastructureel vlak, van traditionele transportsectoren tm ICT, zo relatief onderontwikkeld is deze megapool op gebied van de duurzame energie. In het huidige ordoliberalere Europa wil men primair de economische competitiviteit tussen de Europese lidstaten verder wil aanjagen en daarbij de concurrentiekracht van iedere lidstaat afzonderlijk steeds verder opvoeren. Maar het is juist zaak met een dergelijke benadering te breken en in plaats daarvan primair de structurele intensieve grensoverschrijdende samenwerking te stimuleren: juist op duurzaamheids-vlak is een wereld te winnen, om te beginnen door in de driehoek Holland, Vlaanderen en Rhein-Ruhrgebied de herwinbare energievoorziening nadrukkelijk op elkaar af te stemmen. Zelfs de minimale infrastructurele voorwaarden daarvoor zijn hier op dit moment niet vervuld - zo zijn bijvoorbeeld de nationale elektriciteitsnetwerken niet of heel gebrekkig op elkaar aangesloten. Europa's notoire duurzaamheidsachterblijver 'Holland' speelt in dit krachtenveld een twijfelachtige rol met een eigen energieagenda met zijn gasrotonde als kroonjuweel. De kunst is hier in de samenwerking tussen Nederland, Nordrhein-Westfalen en België een versnelling van de toepassing van duurzame energiewinning op gang te brengen. Gas kan daarbij natuurlijk in een overgangsfase een rol spelen (waardoor bijvoorbeeld met de winning en verstoking van bruinkool in Nordrhein-Westfalen eerder gestopt kan worden), maar kan natuurlijk nooit de kern van de *Energiewende* vormen. Vooral wind staat in de huidige praktijk voorop in de verduurzaming van de energie, met op afstand zonnepanelen als tweede kandidaat. Wat gek genoeg nagenoeg ontbreekt in een waterrijke megapool als de NW EURandstad is water als energiebron: waterkracht, in diverse

vormen: turbines, osmose, 'afval' uit waterzuivering, osmose in gebieden met zout en zoet water. Ideeën op dat vlak te over inmiddels, maar werkzame toepassingen die de prototypische fase overstegen zijn, ontbreken nog. Meer diversiteit op het gebied van duurzame energie is zeker geen overbodige luxe voor de NW EURandstad!

Het is overigens zeer de vraag of voor de verduurzaming van de energiewinning in de NW EURandstad het meeste verwacht kan worden van de huidige nationale overheden. Het nationalisme is in deze contreien bijzonder taai. Eigenlijk moet hier Duitsland met zijn hier gelegen drie deelstaten Nordrhein-Westfalen, Rheinland-Pfalz en Hessen in zijn eentje het grootste gewicht van de kar trekken zonder veel steun van de andere 'grote twee' Frankrijk en Groot Brittannië, terwijl een behendig opererende duurzaamheidsachterblijver als Nederland tot op heden met succes de dans weet te ontspringen. Wellicht is er hier meer te verwachten van burgerinitiatieven, al dan niet samen met georganiseerd in (coöperatieve duurzame energie)bedrijven en mogelijk ook met grotere zakelijke spelers op de energiemarkt. Investeren in fossiele energie lijkt immers inmiddels ook in financiële kringen aan populariteit te verliezen wegens de onzekerheid van de rentabiliteit van fossiele investeringen op de lange termijn. Hoe dit ook zij, indien met kracht afgedwongen door burgers en bedrijven, zullen diverse overheden er niet aan kunnen ontkomen de *Energiewende* mogelijk te maken door verdere samenwerking op NW EURandstedelijk schaalniveau. En dat geldt niet alleen op het vlak van de energiepolicies, maar ook op het vlak van het hele ruimtelijk beleid, op het gebied van de verschuivende ver- en ontstedelijkingsprocessen die zich als onvermijdelijk gevolg van klimaatverandering en *Energiewende* zullen voltrekken.

=Verschuivende ver- en ontstedelijkingspatronen

Klimaatverandering en *Energiewende* hebben beide de nodige ruimtelijke consequenties in de NW EURandstad. De klimaatverandering zal de waterdynamiek in heel het gebied verhogen en kan vooral het bestaande verstedelijkingspatroon in de toch al dicht bevolkte de Rijn-Maas-Schelde-delta in gevaar brengen. Zelfs als we ons met zijn allen op wereldschaal voortaan keurig aan de CO₂-klimaatdoelstellingen houden, gaan de zeespiegelstijging en toevoer van een steeds sterker fluctuerende toevoer van rivierwater nog een flinke tijd door, zo is de verwachting. De *Energiewende* zet het voortbestaan op de huidige schaal van het enorme olieverwerkende complex in diezelfde Rijn-Scheldedelta en in zijn achterland op losse schroeven. Los van een *Energiewende* staat de hele petrochemische industrie hier overigens al onder druk door een mondiale verschuiving van de olieverwerkingsindustrie naar onder meer de opkomende economieën buiten Europa. Ook dit proces zal zijn uitwerking op de bestaande verstedelijking hebben.

Beide ontwikkelingen, klimaatverandering en *Energiewende*, kunnen er dus toe leiden dat nu nog sterk geurbaniseerde door het door de klimaatverandering veroorzaakte groeiende waterbezwaar meer en meer bedreigde gebieden de komende decennia steeds minder geschikt worden voor intensieve stedelijke bestemmingen. Het is daarom zaak om hierop in nieuw te ontwikkelen grensoverschrijdend ruimtelijk beleid nu al voor te sorteren. Als we als bijvoorbeeld als uitgangspunt een nog relatief bescheiden 1.5 graden temperatuurstijging op genoemde *Risk Zone Map* nemen, dan zou bijvoorbeeld in de Lage Landen een verdere verstedelijking moeten verschuiven naar de nieuwe 'drooglijn' tussen (dik) water en vaste grond onder de voeten die in de toekomst globaal kan gaan lopen van Groningen via Utrecht, Breda, Antwerpen naar Mechelen (en op beduidend langere termijn naar Brussel). Die geïntensiveerde verstedelijking op de overgang tussen 'nat' en droog' biedt nieuwe kansen voor een 21-eeuwse versie van de aloude Nederlandse waterstad, een watermachine die verweven is met de haarvaten van zijn waterrijke ommelanden: transportlogistiek, recreatief, op het gebied van duurzame energiewinning en voedselproductie, van zoet tot en met zout. Soortgelijke verschuivingen zijn ook verder landinwaarts denkbaar, nodig geworden door het sterk fluctuerende rivierwater: verder stroomopwaarts langs bijvoorbeeld het Duitse Neder-Rijnland, langs de Schelde verder België in of in Engeland achter Londen verder stroomopwaarts langs de Thames. Ook daar bestaan de nodige kansen om de stad te verbinden met

de waterhaarvaten van de ommelanden waarbij door het waterabsorberend vermogen van het landschap te verdiepen en te verbreden waardoor ook de waterveiligheid verhoogd kan worden.

Kortom: klimaatverandering en *Energiewende* nopen ons om het ruimtelijk beleid in de NW EURandstad op essentiële punten te herijken. Daarvan is het waterbeleid niet het onbelangrijkste aspect, maar niet het enige. Ook op andere hier deels uit voortvloeiende gebieden van het ruimtelijk beleid zullen de bakens verzet moeten worden, een en ander gebaseerd op onderzoek naar herkenning van latente verschuivingen in ruimtelijke patronen. Hieronder daarom als afsluiting van dit verhaal een opsomming van vervolg-agendapunten voor de ruimtelijke toekomst van de NW EURandstad.

=Vervolg-agendapunten voor de ruimtelijke toekomst van de NW EURandstad

In volgende afleveringen van dit kwartaaljournaal zou aan de volgende thema's over de ruimtelijke ontwikkeling van de NW EURandstad (nader) aandacht besteed kunnen worden.

>De kracht van de logistieke en communicatieve infrastructuur in de NW EURandstad, van Seine-Scheldekanaal tot en met digitale snelweg, en hoe deze in te zetten voor duurzame energiedistributie en dynamisch waterbeheer. Kortom: de rol van traditionele logistiek tot en met ICT in klimaatverandering en *Energiewende*.

>Effecten van de ICT-revolutie op wonen en werken - als deze effecten ergens snel duidelijk worden dan is het wel in de digitaal ver ontwikkelde NW EURandstad. Hoe *footloose* worden we echt? Wat wordt de plaats en het lot van hier gelegen stedelijke configuraties uit eerdere industriële revoluties? En wat is de relatie tussen ICT-revolutie en een mogelijke nieuwe autarkie? Wat hebben als we hier meer en meer zelfvoorzienend willen worden land- en waterschap van de NW EURandstad écht zelf te bieden, met name op het gebied van duurzame energiewinning en voedselproductie? Vooral op dat laatste (voedsel)gebied rijst de vraag of de 'agrarische *foot print*' van de NW EURandstad niet onverantwoord groot zal blijven, alle goede bedoelingen en alle jubelverhalen over de 21^e eeuw als 'eeuw van de stad' ten spijt.

> Demografie van binnenuit en buitenaf: van immigratieregio (vroeg moderne tijd) via emigratieregio (19^e/ 20^e eeuw) weer naar immigratieregio (late 20^e/ 21^e eeuw) - dat is in het kort de seculaire migratiegeschiedenis van de NW EURandstad. In de 21^e eeuw is het allereerst de demografische tegenstelling tussen het (vooral subsaharaanse) Afrika met zijn nog immer explosieve bevolkingsgroei en het demografisch krimpende Europa die in het oog springt. Hoe en langs welke sociaaleconomische lijnen in het stedelijke weefsel kan de NW EURandstad met zijn nog immer grote aantrekkingskracht de immigrantenstroom integreren en kanaliseren? En hoe een en ander te combineren met de tegelijk optredende groei van de emigratiestroom *vanuit* de NW EURandstad?

>De effecten van de sterke vergrijzing in de NW EURandstad op de ver-/ontstedelijking: nu geniet de stad onder jonge gezinnen weer een grote populariteit. Maar is dat een blijvende ontwikkeling of gaat dat veranderen met het vorderen der jaren? En doet zich deze ontwikkeling onder alle sociale lagen van de bevolking voor? Wat zouden de consequenties moeten zijn ver- dan wel ontstedelijking in de toekomst?

Noten

[1] Zie o.m. sealevel.climatecentral.org

[2] De Morgen van 9 november 2015

[3] Voor de meest recente **World Risk Index** zie: **World Risk Report 2014** Bonn [UNU/ EHS] 2014

[4] **Le Monde** van 27 februari. 2015